

İZMİR KÜLTÜR SANAT VE EĞİTİM VAKFI (İKSEV)

BİRİNCİ ULUSAL KÜLTÜR KONGRESİ

"DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ"

3 - 5 Kasım 1997

İZMİR

AHLÂK - POLİTİKA ve KÜLTÜR

**TÜRKİYE'DE SİYASET KÜLTÜRÜ ve
SİYASAL SİSTEM İLİŞKİSİ**

Necat ERDER

TÜSES Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi

I. Giriş

Bu bildirinın amacı, günümüz Türkiye'sinde, toplum yapısında ve toplumsal değerlerdeki değişmelerin siyasal sisteme nasıl ve ne ölçüde yansıdığı, bu süreçte ortaya çıkan gerilimlerin niteliği ve boyutları konusunda, somut verilere dayanan, bir değerlendirme yapmaktır.

Tanımlar :

Önce, konunun nasıl bir kuramsal ve kavramsal çerçevede ele alınacağını göstermek için bazı tanımlar yapmakta yarar vardır.

Kültür :

Kültür, insanın yaşamı ve dünyayı semboller aracılığıyla anlamlaştırma yetisinin bir osnucudur.

Toplum üyesi olarak, insanlara aktarılan ve onlarca benimsenen (içselleştirilen) dil-bilgi, inanç, sanat, töre, hukuk, gelenek ve adetler gibi öğelerin tümü kültür oluşturur.

Her toplumun, kendine özgü, teknolojik, sosyolojik, siyasal ve ideolojik boyutları olan, kompleks bir sosyo-kültürel sistemi vardır.

Siyaset :

Siyaset, en genel anlamda, toplumdaki "güç" ilişkileridir. Bu bakımdan, toplumsal ve ekonomik ilişkileri de içeren, tüm "güç" ilişkileri siyasetin tanımı içine girer.

Devlet :

Devlet, en genel anlamda, toplumdaki güç ilişkileri içinde, "zor kullanma tekeli"ni elinde bulduran kurumdur.

İdeoloji-Hukuk-Meşruiyet :

Toplumdaki güçler arasında, sürekli olarak değişen, bir denge vardır. Denge durumunda, siyasal sistemin bütünlüğü ve sürekliliği, toplumca benimsenmiş ve içselleştirilmiş "değerler" ve bu değerleri yansıtan "kurallar" tarafından sağlanır. Bu değerler sistemi, "ideoloji"; bu kurallar ise (örf ve adetlerle birlikte) "hukuk"tur.

İçselleştirilmiş "değerler-ideoloji" ve "kurallar-hukuk", toplumda "güç" kullanma tekeli"ni elinde bulduran "devlet" in "meşruiyet" in temelini oluştururlar.

Toplumdaki değerlerin paylaşılmasını sağlayan dengeler köklü olarak değiştiiği zaman,

"değerler" ve buna bağlı olarak, "kurallar" sorgulanır ve "devlet"in meşruiyet zemini çözülür. Yeni dengeleri yansıtan "değerler" ve "kural"lar oluşur. Sistem yeniden "meşruiyet" kazanır.

Siyasal Bunalım - Devrim :

Toplumdaki değişimler ve değişen güç dengeleri sonucu, devletin yeni bir "meşruiyet" temeline oturması süreci, siyasi sistemlerin en çalkantılı dönemleridir. Farklı "değer" sistemlerin karşıtlaşması sonucu ortaya çıkan gerilim, yani "siyasal bunalım", ya yeni "kural"ların tedrici bir biçimde oluşturulmasıyla aşılır, yani kökten değişikliklere, bazen şiddet kullanımını gerektiren, "devrim"lere neden olur.

Bu bildirinin konusu, yukarıdaki kavramlar çerçevesinde içinde bulunduğumuz dönemde, Türkiye'nin geçirdiği siyasal bunalımın niteliği ve boyutları hakkında, somut verilere dayalı, değerlendirmeler yapmaktır.

II. 1980 Sonrası Dönemde Dünyadaki Değişmeler ve Türkiye

Dünyadaki Gelişmeler

19. yüzyıldan buyana, Türkiye'deki siyasal gelişmelerin önemli bir boyutu, Batı Avrupa'da başlayıp, bir dünya sistemine dönüşen, kapitalizmle ilişkilerdir. Kapitalizm, toplumların sosyal, kültürel ve siyasal yaşamlarını belirleyen bir ekonomik sistemdir. Osmanlı devletindeki batılılaşma-modernleşme hareketleri, bir anlamda, Osmanlı toplumunun kapitalizme karşı konumu ile ilgilidir. Bu süreç, son noktada, Türkiye'de bir "ulus-devlet"in kurulmasına yolaçmıştır.

Bir "ulus-devlet" olarak, Türkiye'nin, kuruluşundan bu yana geçirdiği evreleri, kapitalizmle ilişkiler bağlamında ele almak, birçok olaya açıklık getirmek bakımından yararlıdır. Böyle bir yaklaşım, hem Türkiye'de kapitalizmin gelişmesini, hem de Türkiye'nin dünya kapitalizmi ile ilişkilerini anlatmak bakımından anlamlıdır.

Bu bildirinin sınırları içinde, Türkiye'nin dünya kapitalizmi ile ilişkilerini, 1950 - 1980 ve 1980 - 1997 dönemleri için yapmaya çalışacağız.

İkinci Dünya Savaşından, 1970-1975 yıllarına kadar geçen zaman dilimi, dünya kapitalizmin, ekonomik büyüme içinde geçirdiği, başarılı ve etkin olduğu bir dönemdir. Bu dönemde egemen politika, ulus-devletleri odak alan, "dünya kapitalizmini ulusal kapitalizmlerin eklemlenmesinden oluşan bir bütün olarak gören" bir temele dayanıyordu.¹ Bu modelde, devlete büyük görevler düşüyordu. Çevre ülkelerde, ulusal sanayinin gelişmesinde başlıca aktör "devlet" idi. Uluslararası sermaye, ulusal sanayiye destekleme işini, "devlet" aracılığıyla yapıyordu. Sermaye transferinde başlıca araç, "devlet"lere açılan kredilerdi. Bu krediler, ulusal kaynaklarla birlikte, sanayileşmeyi gerçekleştirecek girişimcilere (ve

doğrudan girişim yapan devlet kuruluşlarına) aktarılıyor. Devlet, kıt kaynakların kullanımında düzenleme işlevi yerine getiriyordu. Bu konuda, başlıca araç, "ulusal kalkınma planları ve politikaları" idi. Bunun sonucu, sanayi burjuvazisi ile birlikte, örgütlü bir işçi sınıfı ortaya çıkıyor, kalkınmanın sağladığı olanaklar, toplumun diğer kesimlerine de yansıtılarak, toplumda görece bir uyum gerçekleşiyordu. böylelikle, ekonomik gelişme, toplumda, hem modernleşmenin, hem de bütünleşmenin motörü oluyordu. Tüm bunlar, "ulus-devlet"in "ideolojik" temellerinin güçlenmesini sağlıyordu.

Böyle bir ortamda, siyasi iktidara sahip olan güçler, gelişmiş ülkelerde, "refah devleti" düzenini kuruyor, çevre ülkelerde ise iktidar partileri, "popülist" politikaları başarıyla yürütüyor, istihdam ve gelir politikaları uyguluyabiliyor, değişik toplum kesimleri için inandırıcı olan vaatlerde bulunabiliyordu.

Türkiye, özellikle 1960'tan sonra, kalkınmasını böyle bir model içinde gerçekleştiriyordu. Devlet, "kalkınma planları" aracılığıyla, kıt kaynakların (dış yardım olarak kendisine verilen kaynaklar da dahil) dağılımında, sektörel yatırımlarda öncelikleri belirliyor, istihdamı artırma, bölgeler ve toplumsal kesimler arasında gelir dağılımını düzeltme amacıyla müdahaleler yapabiliyordu. İlk üç plan dönemi, kalkınmanın sürekli olarak ve yüksek bir hızla gerçekleştiği dönemdir. Bu dönemde uygulanan politikaları, ekonomik açıdan, "ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme" ve toplumsal açıdan ise, "popülist" olarak tanımlamak mümkündür Uygulanan moelin başarısı, toplumun farklı kesimlerinin (kente göçedenler, marjinal sektörde çalışanlar, küçük çiftçiler ve topraksız köylüler vb.) sistemle bütünleşmesi yolunda adımlar atıyor ve bu kesimlerin beklenti düzeyi yüksek tutulabiliyordu. Bunda, devletin öncelikleri içinde yer alan, eğitim, sağlık gibi sosyal alanlardaki yatırımların da rolü vardı Tüm bu gelişmeler, görece olarak demokratik bir ortam içinde mümkün olabiliyor ve siyasi partiler, toplumun beklenti düzeyini yüksek tutacak vaatlerle, aslında, birbirine benzer politikaları savunarak yarışıyorlardı.

1970'lerin sonuna doğru, uygulanan model tıkandı ve büyük bir bunalım yaşandı. Bunalımın temel nedeni, dış kaynakların tükenmesi, ekonominin işlemlerini sağlayacak girdilerin bulunamaz olmasıdır. Sonuç, kalkınma hızının yavaşlaması ve popülist politikaların uygulanmasının olanaksız duruma gelmesi, toplumun hem örgütlü, hem de örgütsüz kesimlerinin huzursuz olması ve bu huzursuzluğun, toplumsal bir kargaşaya dönüşmesi idi.

Bu büyük bunalım, demokrasinin 12 Eylül 1980'de yeniden kesintiye uğramasıyla sonuçlandı.

1980 öncesi toplumsal-siyasal bunalımı, Türkiye, genellikle içsel dinamiklerden kaynaklanan bir olay olarak algıladı. Oysa, aynı dönemde, dünya kapitalizmi en büyük bu-

nalımlarından birini yaşıyordu. Dünya kapitalizmi, bu krizle paradigma değişikliği denebilecek boyutlarda bir dönüşüm geçiriyordu.² Türkiye'de uygulanmakta olan kalkınma modeli, uluslararası ekonomik ilişkilere aşırı derecede duyarlı olduğu için, ülke bu dönüşümden derin bir biçimde etkilendi.

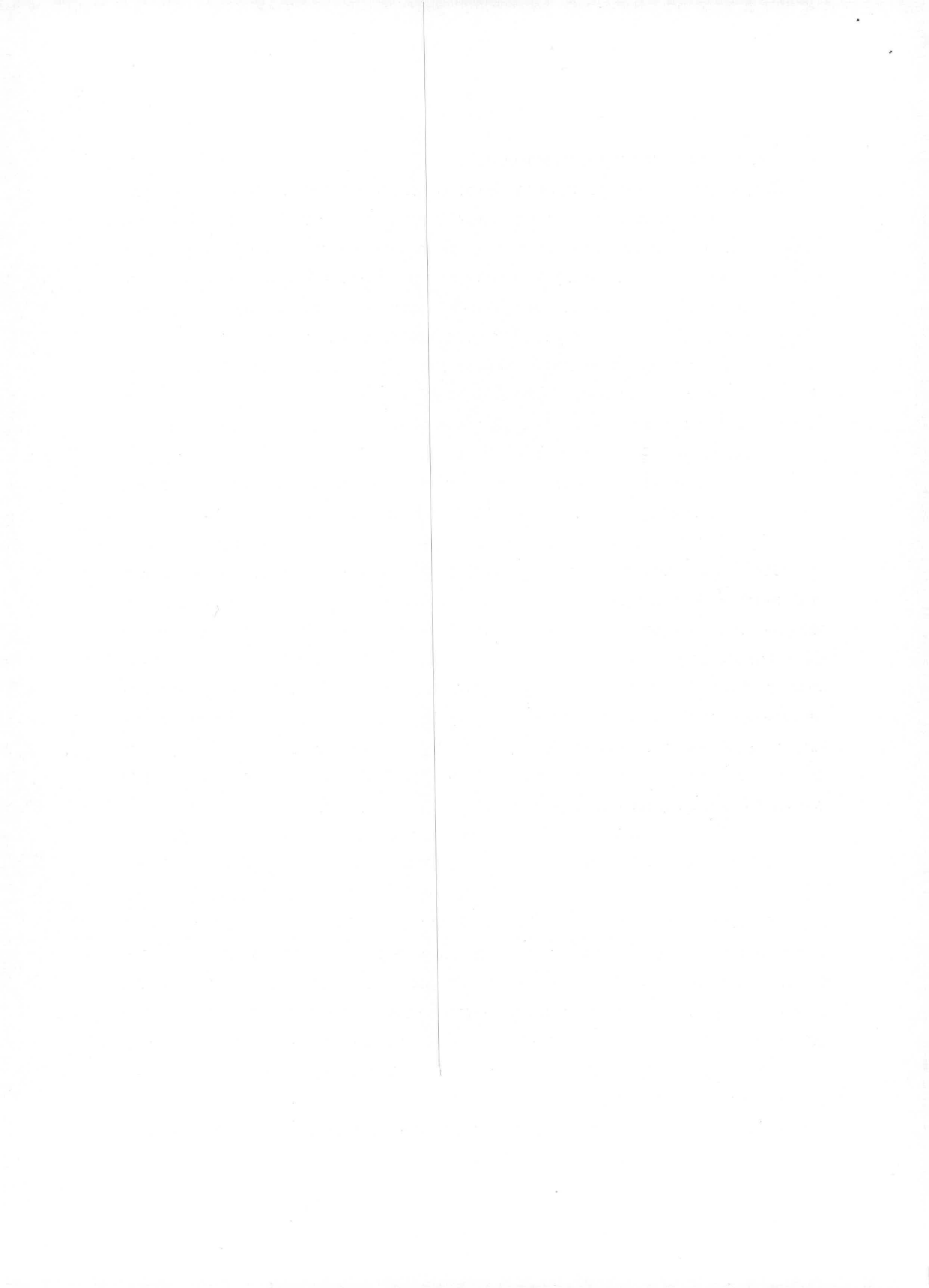
Dünya kapitalizmin geçirdiği dönüşümler sonucu oluşan, yeni sistemin, emel niteliği, "ulusal kapitalizmlerin eklemelendiği" bir düzenden, uluslar ötesi aktörlerin yönlendirdiği bir düzene geçilmiş olmasıdır. Büyük teknolojik atılımlarla birlikte, dünya kapitalizminin dönüşmesine yolaçan yeni aşamanın adı "küreselleşme" dir.

Yeni sistemin başlıca ögeleri, devletin, istihdam yaratma ve gelir dağılımını düzeltme gibi amaçlarla, piyasaya müdahale etme işlevinin sona ermesi ve dışarıya karşı korumacılığı içeren, ulusal düzeyde rekabetin yerini uluslararası rekabetin almasıdır.

Ekonomik ve sosyal politikalarda Keynes"cilik dönemi sona eriyor ve Friedman'ın simgelediği, "serbest piyasa ekonomisi" uygulaması egemen oluyordu. Bu ortamda, dünya kapitalizmin başlıca aktörleri, uluslarötesi şirketler oluyor, hem merkez, hem çevre ülkelerde, "refah devleti" politikalarından vazgeçiliyor, çevrede ise, devletin başat işlevi, ekonomiyi, uluslararası düzeyde rekabete hazırlamak oluyordu. Devletten devlete ve uygun koşullarda "dış yardım"ın boyutları giderek küçülüyor, uluslararası piyasalardan, piyasada oluşan koşullarda, "börçlanma" esas oluyordu. Bu ortamda, uluslararası düzlemde "devlet ve sermayenin karşılıklı konumları değişiyor... Devlet ile toplum, politika ile ekonomi ayrışıyor... devlet, uluslararası sermayenin kendi başına gerçekleştiremeyeceği toplumsal-siyasal stratejilerin gerçekleştirilmesine olanak sağlama işlevini üstleniyor.. Piyasa liberalizmine dayanan devletin işlevi, eşitlik sağlam ve toplum refahını güvence altına almak değil... tüm kaynakların rekabet için seferber edilmesi oluyordu. Yeni bir siyasi meşruluk söylemi ortaya çıkıyordu.³

Çevre ülkeleri için, bu dönüşüm, devletin, 1950-70 döneminde olduğu gibi, dış yardımlarla, ulusal ekonomiyi bütün olarak kalkındırma döneminin bittiğini, uluslararası arenada rekabet edebilmek için, ekonomide gerekli "yapısal uyumu" gerçekleştirme dönemine geçildiğini gösteriyordu. Artık, "program ve proje kredileri"nin yerini, "yapısal uyum" kredileri almıştı. Yapısal uyumlarını gerçekleştiren ülkeler, uluslararası kapitalizmle bütünleşiyor, bunu yapamayanlar ise, dışlanıyor ve marjinal bir konumda kalıyorlardı. Yapısal uyumu gerçekleştirme, ekonominin uluslararası alanda rekabet edebilecek kesimlerinin desteklenmesini gerektiriyor, geçmişte olduğu gibi, sektörlerarası dengenin sağlanması gözetilmiyordu. Bu durumda, istihdam ve gelir dağılımını düzeltme gibi konular, ekonomi politikasının hedefleri olmaktan çıkıyordu.

Dünya kapitalizminin "küreselleşme" olarak nitelendirilen bu aşamasında, merkez ve



çevre ülkelerindeki durum şöyle özetlenebilir:

- (i) Mucizeler yaratması beklenen teknolojik gelişmeler, hem az gelişmiş ülkelerde, giderek daha büyük kitlelerin sürekli olarak işsiz kalmasına, çalışanların (teknolojiye yönelik becerileri olan kesim dışında) ücret düzeylerinin düşmesine, çalışma koşullarının bozulmasına ve iş güvenliğinin kaybolmasına neden olmaktadır.⁴ Bunun bir sonucu olarak insanları yeni iş alanları aramaya zorlayan uluslararası göç hareketi, durumu daha vahim hale getirmektedir. 1975'te 2 milyon olan küresel göçmen sayısı, 1995'te 27 milyona ulaşıyor ve emekçilerin yaşamlarını tam bir karabasana dönüştürüyor.⁵
- (ii) Merkez ve çevre ülkelerinde, gelir dağılımındaki dengesizlikler artmakta, giderek daha büyük kitleler marjinalleşmektedir.
- (iii) Çevre ülkelerinde, "yapısal uyum"larını gerçekleştirerek uluslararası sistemle bütünleşmiş az sayıda ülke dışındaki topluluklarda, marjinalleşme daha büyük boyutlara ulaşmakta, ülkeler, hatta kıtalar (Afrika) marjinalleşmektedir.

Dünya kapitalizmi, merkezde bazı ülkelerdeki iyi performansa karşın, hala bunalım içindedir. Gelişmiş ülkelerde normal kabul edilebilecek işsizlik oranı, geçmişte %2-3 iken, bugün Avrupa Birliği'nin birçok ülkesinde %10'un üstündedir. "Refah devleti" uygulamalarıyla kazanılmış olan hakları kaybetmekte olduklarını gören toplum kesimlerinde büyük bir hursuzluk vardır. Bu, zaman zaman toplumsal patlamalara yolaçmaktadır. Çevre ülkelerde durum daha vahimdir. 1950-70 döneminin görece toplumsal barış ortamı, pek çok ülkede, tam bir kargaşaya dönüşmekte, "ulus-devlet" etrafında bütünleşme, yerini, toplumsal çözülmeye bırakmakta, çeşitli toplum kesimleri, yeni "kimlik arayışları"na girmekte, "ulus-devlet"in "meşruiyeti" sorgulanmaktadır.

Türkiye'deki Gelişmeler

Dünyadaki değişmelere ve uluslararası kapitalizmin yeni aşamasına uyum, Türkiye'de, özel politikalarıyla gerçekleşti. 12 Eylül rejiminin yarattığı toplumsal travma ortamından ve askeri yönetimin otoritesinden yararlanan Özal, bu uyumu, "yukarıdan dayatılan iktisadi liberalizm ve vahşi kapitalizm"⁶ olarak tanımlanabilecek dönüştürmelerle gerçekleştiriyordu. Dünya Bankası'nda geçirdiği yıllarda, uluslararası kapitalizmdeki dönüşümü çok iyi izleyen Özal, Türkiye'nin "yapısal uyum"unu, kendi yorumu ile, tasarlamış ve uygulamıştı.

Uygulamaya konulan modelin özü, Türkiye ekonomisini dünya kapitalizmiyle bütünleştirmek için, serbest piyasa kurallarının tam işlerlik kazanması; devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirilmesi; dış ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılması; ulus-

lararası piyasada yarışabilecek sektör ve firmaların desteklenmesi idi. bunlar, Türkiye'nin dünyada oluşan yeni koşullara uyumu için bilinçli olarak tasarlanmış bir modelin öğeleriydi. Artık, ulusal ekonominin bir bütün olarak düşünülmesi, devletin kalkınmayı gerçekleştirmek için sektörlerarası dengeyi sağlamak ve kıt kaynakları bu amaca uygun kriterlerle dağıtmak, istihdamı artırmak, bölgeler ve toplum kesimleri arasındaki gelir dağılımını düzeltmek gibi hedefleri gözetmesi gibi konular, gündemde değildi. Modeldeki büyük eksik, eğitim sisteminin yeni teknolojileri geliştirecek, uyarlayacak ve kullanacak insan gücünü yetiştirecek bir yapıya kavuşturulması için hiçbir önlemin öngörülmemesiydi. Özal modeli, şematik ve "kendiliğindenci" idi. Serbest piyasa kurallarının yerleşmesiyle, beklenen tüm değişikliklerin "kendiliğinden" oluşacağı inancını yansıtıyordu. Yine de, Özal, askeri otoritenin desteğinde, Türkiye'de ekonominin yönetiminde bir paradigma değişikliğini gerçekleştirmişti.

Ancak, seçimli demokrasinin işlemesiyle, Özal, Türkiye'nin yönetimine talip politikacılar sınıfından pek farklı olmayan bir davranış içine girmişti.

Bugünkü Bunalım

Son 15 yılda, Türkiye, iktidarda ya da muhalefette olsun, sağ ve sol siyasi partileriyle, kamuoyunu yönlendiren oakları ve böyle oluşan bir kamuoyu ile, tam bir kavram kargaşası dönemi yaşamıştır. Dünyadaki değişimlerden habersiz görünen, ancak bu değişimlerin sonuçlarına boyun eğen, buna karşılık, kamuoyunu aydınlatmak yerine, onu, gerçekleştiremeyecek vaadlerle oyaltıyan yöneiciler; toplumdaki beklenti düzeyini, gerçek dışı vaadlerle, yüksek tutan muhalefet; siyasal arenadaki kurlsız oyunda, tarafları kızdırmaktan öteye bir işlevi olmayan medya, 15 yılda, Türkiye'yi ekonomik ve toplumsal boyutlarıyla derin bir bunalım noktasına gelmiştir.

Bunalımın temelinde, Türkiye'yi yönetmek isteyen hiçbir partinin, dünyanın bugün içinde bulunduğu koşullarda, Türkiye'nin nasıl bir yer alabileceğine ilişkin bir projesi olmaması yatmaktadır.

Böyle bir proje, herşeyden önce, bir "ulus-devlet" olarak, Türkiye'nin, bugünkü dünya ekonomik sistemi içindeki hareket alanının ne olduğu, sınırları ve olanaklarıyla, gerçekçi bir biçimde değerlendirmek gerekir. Buna dayanarak, Türkiye'nin bu sistemde nasıl bir yer alabileceği, bunun için, toplumdaki ne beklendiği, toplumun neler bekleyebileceği gibi konularda somut politikaların oluşturulması yoluna gidilir. Toplumun değişik kesimlerinden beklenenlerle, bu kesimlerin bekleyebilecekleri konusundaki seçenekler, sağ ve sol projeler arasındaki farkın ortaya çıkacağı noktadır.

Siyasi partilerin, hem böyle bir proje oluşturması, hem de bunu topluma anlatıp be-

nimsetmesi gerekir. Çünkü, bugünkü dünya koşullarında kalkınmalarını başarı ile sürdürebilmiş olan az sayıda ülke, toplumunun özverisini ve düzenli çalışmasını gerektirecek koşulları yaratabilmiş olanlardır. Örneğin, kalkınmasını başarı ile sürdürmüş ülkelerin hiçbirinde ulusal tasarruf oranı %30'un altında değildir bu ülkeler, aynı zamanda, eğitim sistemlerinde ileri teknoloji ortamında çalışabilecek insangücü yetiştirebilecek bir biçimde reform yapmayı başarmışlardır.

Son onbeş yılda, Türkiye'yi yöneten, ya da yönetmeye talip olan, partiler, 1950-70 döneminin anlayışıyla ve o döneme özgü popülist politika söylemiyle hareket etmişler, toplumun beklenti düzeyini sürekli yüksek tutmuşlardır. Bunun iki tür maliyei vardır Dünyada değişen koşullar üzerinde düşünmemek, bu konuda edilgin olma ve sonuçlarına katılmama ile sonuçlanır. İkinci olarak, toplumun beklenti düzeyini yüksek tutmak fakat bunları karşılamamak, siyasi partilere ve giderek sisteme, güvenin sarsılmasına yolçar. Bugün, Türkiye'nin içinde bulunduğu bunalımın başlıca nedenleri burada ortaya çıkmaktadır. Kötü yönetimin yarattığı ekonomik bunalım, siyasi bir bunalıma dönüşmüş, toplumda sisteme güvensizlik ise, bunu bir rejim bunalımı noktasına getirmiştir. Aşağıda, sisteme karşı güvensizliğin hangi boyutlarda olduğunu gösteren verilere yer verilecektir.

III. Siyasi Bunalımın Göstergeleri

1. Toplumdaki Beklentiler

İşsizlik Örneği :

Bugün, işsizliğin, gelişmiş ülkelerde bile, yüksek düzeylerde seyrettiği ve bunun, uygulanmakta olan modelden kaynaklanan yapısal bir sorun olduğu, daha önce açıklanmıştır. Çevre ülkelerinde ise, sorunun daha büyük boyutlar kazandığı, eğitim sisteminin insangücü niteliğini geliştirecek bir yapıya kavuşturulmaması durumunda, hem ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilemeyeceğini, hem de işsizliğin toplum için katlanılamayacak boyutlara ulaşacağı, anlatılmıştır.

İşsizlik konusunun Türkiye'de nasıl algılandığını göstermek için, insanların ülke sorunları konusundaki görüşlerini ve bunların çözümü ile ilgili beklentilerini irdeleyen TÜSES Vakfı araştırmalarının bulgularından yararlanacağız.

TÜSES Vakfı, VERİ ARAŞTIRMA ile, 1993'ten bu yana, Türkiye'de siyasi parti seçmenlerinin niteliklerini, etnik-dinsel kimliklerini, dünya görüşleri ile eğilimlerini inceleyen kapsamlı üç alan araştırması yürütmüş ve sonuçları iki kitap halinde yayımlamıştır. Tüm araştırmalarda, "işsizlik", "enflasyon-hayat pahalılığı" ve "terör" sorunu ile birlikte, Türkiye'nin en önemli sorunları arasında gösterilebilmiştir. "Devletin, işsizlik konusunda yapabileceği

birşey var mıdır?" sorusuna, 3/4 oranında "yeni iş alanlarının yaratılması, işten çıkarılmaların durdurulması, özelleştirmelerden vazgeçilmesi, toprak reformu yapılması" gibi, doğrudan devlet müdahalesi gerektiren önlemleri, geri kalanı da, "işverenlerin desteklenmesi, ihractın teşviki, işsizlik sigortası" gibi, dolaylı, yada düzenleyici, uygulamaları dile getirmişlerdir.

"Devletin, işsizlik konusundaki görevleri" ile ilgili soruya, 9/10 oranında "işsizlere mutlaka iş bulmalı, iş yoksa, onlara iş alanı yaratmalıdır" yanıtı verilmiştir.

Türkiye'de, "işsizlik" sorunu yapısal bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle, soruna kısa, hatta orta vadede köklü çözüm getirilmesi olanaksızdır. Bunun devlet tarafından yapılması ise, bugünün koşullarında, söz konusu değildir. Hiçbir siyasi partinin, "istihdam" konusunun, somut bir şekilde ve nasıl bir strateji içinde ele alınacağını irdeleyen bir çalışması yoktur. Bulmayınca, vatandaşın, "işsizlik" sorununun, iktidardaki partilerin uygulamalarından kaynaklandığını, kendileri gelince, soruna "hemen" çözüm bulacaklarını söyleyebilmekte ve toplumdaki beklenti düzeyini sürekli yüksek tutmaktadırlar. Beklentilerin karşılanamamasından doğan düş kırıklığı, giderek daha büyük kitlelerde partilere artan boyutlarda duyulan "güvensizlik" biçiminde ortaya çıkmaktadır (TÜSES a.ss. 110-113).

İşsizlik konusundaki örneği, "hayat pahalılığının azaltılması", "az gelişmiş bölgelerin kalkınması", "gelir dağılımının düzeltilmesi" ve daha pekçok konuda başka örneklerle zenginleştirmek mümkündür. Sonuç, hepsinde aynıdır: siyasi partilerin, gerçekleştiremeyecekleri vaatlerle, vatandaş beklentilerinin bir "illüzyon" olarak sürdürülmesi. Böyle bir ortamda, vatandaşlardan beklenebilecek özveriler konusunda, anlamlı bir dialog da kurulamamaktadır. Sonuçta, herşey, oldu bittilerle, yada dayatmalarla bitmektedir.

2. Siyasi Partilere ve Sisteme Güvensizlik

TÜSES Araştırmalarının üzerinde durduğu konulardan biri, sisteme, partilere ve politikacıları güvenle ilgilidir.

Herşeyden önce, siyasi parti seçmenlerinin, Türkiye'nin durumu konusunda, büyük bir kötümserlik içinde olduğu görülmektedir.

Mart-Nisan 1996'da yapılan ankette, "Türkiye'nin durumunun kötüye gittiğini" düşünenlerin oranı %77.8, "iyiye gidiyor" diyenlerin oranı ise, %9.3olarak bulunmuştur. ralık 1993'te, ub oranlar, %65 ve %20 idi. Kötümserliğin giderek arttığı ve yaygınlaştığı anlaşılıyor.

Mart-Nisan 1996'da, "Türkiye'nin en önemli sorunu nedir?" sorusuna, %46.7 "enflasyon", %16.7 "terör" ve %12 "işsizlik" yanıtı verilmiştir. Aralık 1993 anketinde, aynı soruya, %36.9 "enflasyon", %45 "terör" %10.4 işsizlik" yanıtı verilmişti. Sonuçta, "terör" konusu gündemin alt sıralarına düşerken, "enflasyon" ve, bir ölçüde, "işsizlik" ön pln çıkmaktadır.

Mart-Nisan 1996'da, "Türkiye'nin en önemli sorununu hangi parti çözer?" sorusuna verilen yanıtlarda, en büyük kesim, "hiçbir parti çözemez" diyenlerdir. Derneklerin %32.1'i soruyu böyle yanıtlamışlardır. Seçmenlerin 1/3'ü bu konuda siyasi partilere güvenmediklerini söylemektedir. Aralık 1993'te, benzer sonuçlar elde edilmiştir. "Terör" sorununu "hiçbir partinin çözemeyeceği"ni düşünenler, %37.9, "enflasyon" konusunda aynı görüşte olanlar ise %41.7 oranındadır.

"Türkiye'nin en önemli sorunun hangi parti çözer?" sorusuna, %17.0 RP, %11.4 ANAP, %8.1 DSP, %7.3 DYP, %3.0 CHP yanıtı verilmiştir. Bu oranlar, partilerin oy oranından daha düşüktür. İlginç olan, sorun çözme bakımından "yandaş oldukları partilere" güvenenlerin dağılışıdır: RP (%75.7), ANAP (62.5), YP (%56.0), DSP (%55.3) ve CHP (%45.9) "Parti yandaşları"ndan kendi partilerine güvenmeyenler, 1/3 ile 1/2 arasında değişmektedir. CHP yandaşlarının yarısından fazlası, partilerinin sorunları çözebileceğine güvenmemektedir.

Siyasi partilere güvensizlik, başka bir bağlamda, politikacılara ve yöneticilere güvensizlik biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Mart-Nisan 1996'da, derneklere, "Türkiye'de hakemediği kadar kazanç sağlayan varmı?" sorusuna, "var" yanıtı veren %83.1'lik kesime, "Hakemediği kadar çok para kazananlar kimler" sorusu yöneltildiğinden, şu tablo ortaya çıkmıştır:

	%
Sermaye sahipleri	42.1
Milletvekilleri-politikacılar	40.1
Devlet-kamu yöneticileri	17.1
Yasa dışı özel sektör (mafya)	5.8

Daha önceki araştırma sonuçlarını doğrulayan bu bulgular, Türkiye'de, politikacıların ve kamu yöneticilerinin haksız kazanç sağladığını düşünen %57.2'lik bir kitlenin bulunduğunu göstermektedir. Yukarıdaki verilerle birlikte, bu tablo, siyasi partilere, siyasetçilere ve siyasal sisteme olan güvensizliğin ne kadar büyük boyutlara vardığını göstermektedir.

Sisteme karşı güvenin zaman içinde nasıl azaldığını gösteren başka veriler de vardır. Bunu 1987'den buyana yapılmış seçimlerde, "Merkez Sağ" ve "Merkez Sol" partilerinin oylarındaki aşınmada görmek mümkündür.

1987'den bu yana, Türkiye'de, üç genel, iki yerel olmak üzere, ulusal düzeyde, beş seçim yapılmıştır. Milletvekili ve İl Genel Meclisi seçimlerinin sonuçlarından hareketle şu saptamalar yapılabilir:

(i) "Merkez Sağ" ve "Merkez Sol" partilerinin oylarında büyük bir gerileme olmuştur.

	<u>1987</u>	<u>1989</u>	<u>1991</u>	<u>1994</u>	<u>1995</u>
Merkez Sağ (DYP+ANAP)	%50.4	%37.0	%41.7	%38.6	%32.1
Merkez Sol (SHP+CHP+DSP)	%30.3	%29.7	%25.7	% 23.8	%20.9

Bu durumda, Merkez partilerin toplam oylarının 1987'de %80.7'den, 1995'te %53'e düştüğü, seçmenlerden yarısına yakınının Merkez dışına kaydığı görülmektedir.

(ii) Seçmen desteğinin bir bölümü RP'ye kaymıştır. Kalan oyların bir bölümü, radikal sağ diye nitelendirilebilecek olan MHP'ye gitmiş, gerisi, ya seçime katılmayanların sayısını artırmış, ya da marjinal partilere dağılmıştır.

(iii) 1987 - 1995 döneminde ilginç bir bulgu, seçimlere "katılmama", ya da "geçersiz oy kullanma" biçiminde ortaya çıkan seçmen davranışlarındaki büyük dalgalanmalardır. Araştırmada "protesto oyları" diye tanımlanmış olan bu oylar, şöyle bir seyir göstermiştir:

	<u>1987</u>	<u>1989</u>	<u>1991</u>	<u>1994</u>	<u>1995</u>
Protesto Oyları	%9.1	%21.2	%18.4	%11.4	%17.7

Bu oyların kaynakları incelendiğinde şu sonuçlara varılmaktadır:

- 1989 seçimlerinde ANAP seçmenleri, kitlesel olarak sandığa, gitmeme yolunu seçmiştir. Sonuçta, toplam oylarında büyük bir artış olmadığı halde, SHP, yerel seçimlerde büyük başarı kazanmıştır. (ANAP oyları 1987'de %33.0'tan, 1989'da %17.2'ye düşmüş, SHP oyları ise 1987'de %22.5, 1989'da %22.6 olmak üzere, hemen hemen sabit kalmıştır.)
- 1995 seçimlerinde protesto oylarındaki sıçrama, ANAP ve DYP (daha küçük ölçüde CHP) seçmenlerinin sandığa gitmemelerinden kaynaklanmış ve RP, oy oranındaki artıştan daha büyük ölçüde, olumlu sonuç almıştır.

Araştırmanın en önemli bulgularından biri, Türkiye'de seçmenlerin, seçimlere katılmamayı siyasi tavır almanın anlamlı bir biçimi olarak görmelerinin ortaya çıkmasıdır.

Sonuçta, Türkiye'de büyük ve sayıları giderek artan kitlelerin iktidar olmaya en yakın siyasi partileri desteklemekten vazgeçtiği, bunlardan bir kısmının, radikal akımlara kaydığı, fakat önemli sayılabilecek büyüklükte bir kesimin ise, bilinçli olarak oylamaya katılmadığı görülmektedir.

Tüm bu veriler, Türkiye'de siyasi sistemin sorgulandığını ortaya çıkaran somut göstergelerdir.

3. Dinsel Kimlik Arayışı Konusu

"Ulus-devlet"in, kalkınma ve toplumu bütünleştirme işlevini yerine getirmemesi sonucu, birçok toplumda, kitlelerin "alt kimlik" arayışına girdiği, ve bunun, müslüman toplumlarda, "dinsel kimlik" arayışı biçimini aldığı konusunda yaygın bir kanı vardır.

Türkiye'de böyle bir durum olduğu görüşü genel kabul görmektedir. Bu konuyu, yine TÜSES araştırma bulgularıyla irdelemeye çalışalım.

Şeriat Yanlısı Seçmenler, RP ve Diğer Partiler:

Refah Partisinin, Türkiye'nin şeriat düzenine geçmesini isteyen dinci seçmenlerin tek temsilcisi olduğu görüşü yaygındır. Ancak, seçmenlerin şeriat düzeni konusundaki görüşleri ve siyasi partilere dağılışı ile ilgili bulgular, değişik ve çok daha karmaşık tablo ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'de şeriat düzeninin uygulanmasını isteyip istemedikleri konusundaki sorular, yapılan üç araştırma da, parti yandaşlarına sorulmuştur. Bu soruların iyi anlaşıldığı, yanıtların tutarlı bir çizgi gösterdiği ve genellikle gerçeği yansıttığı anlaşılmaktadır.

Mart-Nisan 1996'da yapılan ankette, siyasi parti yandaşlarının %26.7'sinin "şeriat yanlısı" %58.1'inin ise "şeriat düzenine karşı" oldukları saptanmıştır. Geçmiştekine göre, "şeriat yanlısı" olanların oranında düzenli bir arayış gözlenmektedir.

"Şeriat düzenini niçin istedikleri" sorusuna, "şeriat yanlısı seçmenler" in, -%49.8'i "müslümanlığın gereği" gibi "ilkesel" bir yanıt vermekte, %38.4'ü ise "sosyal, ekonomik bakımdan daha iyi bir düzen" ya da "ahlak ve dürüstlüğü egenmen kılma" gibi "araçsal" nedenler göstermektedirler. Buna göre, Türkiye'deki toplam seçmenlerin %13'ü, şeriat düzeni doğrultusundaki tercihlerini "dinsel" bir gerekçe ile açıklamaktadırlar.

Aynı soru, "şeriat düzeni karşıtı" olduklarını söyleyenlere yönlendirildiğinde, %41.2'lik bir kitle "demokrasi ve insan haklarına" ve "çağdaş hukuk devletine" aykırı olma gibi "ilkesel", %39.1'lik bir kesim ise, "erçekçi bir tez olmadığı", ya da "toplumsal-ekonomik bakımdan geri bir düzen olduğu" gibi, "araçsal" gerekçeleri öne sürmüşlerdir. Sonuçta, seçmen kitlesinin %23.9'u "ilkesel", %22.7'si ise, "araçsal" nedenlerle "şeriat düzenine karşı" olduklarını söylemişlerdir.

"Şeriat düzeni yanlısı" olanların siyasi partilere dağılımı ise şöyledir:

	<u>%</u>
RP	52.3
ANAP	9.5
DYP	7.8
DSP	3.3
CHP	0.8
MHP	5.9
HADEP	1.6

Daha önceki araştırma bulgularını doğrulayan bu tablodan, "şeriat yanlısı" seçmenlerin

yarısından biraz fazla olan bir bölümünün RP yandaşı olduğu, geri kalanların ise, değişen oranlarda, diğer partilere dağıldıkları anlaşılmaktadır.

Partilerin seçmen tabanının, şeriat konusundaki görüşlerine göre dağılımı ise şöyledir:

	<u>Şeriat isteyen (%)</u>	<u>İstemiyen (%)</u>
RP	61.1	23.1
ANAP	16.1	68.6
DYP	14.9	71.7
DSP	8.3	80.8
CHP	4.6	89.3
MHP	31.1	54.1
HADEP	22.4	65.3

"Şeriat düzeni" "isteyen" ve "istemeyen"lerin özelliklerinden biri, bunların eğitim düzeyi ile ilgilidir. Bunu şöyle gösterebiliriz:

	<u>Eğitim Durumu (%)</u>				
	<u>Hiç Okul Bitirmemiş</u>	<u>İlkokul</u>	<u>Ortaokul</u>	<u>Lise</u>	<u>Yüksekokul</u>
Şeriat isteyen	32.9	26.4	26.5	18.4	16.3
Şeriat istemeyen	40.4	60.1	66.5	75.1	76.9

Görüldüğü gibi, eğitim düzeyi yükseldikçe "şeriat düzeni isteyenler"nin oranı doğrusal bir biçimde azalmakta, "istemiyenler"nin oranı ise artmaktadır. Benzer bir ilişki, RP'nin yandaşlarında da görülmemektedir.

	<u>Bitirmemiş</u>	<u>İlkokul</u>	<u>Ortaokul</u>	<u>Lise</u>	<u>Yüksekokul</u>
RP Yandaşı	28.8	54.7	6.4	7.7	2.4

Refah Partisi yandaşlarının ortalama eğitimi 4-5 yıldır Bu bakımdan eğitim düzeyi en düşük iktle RP yandaşlarıdır. RP yandaşlarının 83.5'ü ilkokul ve düşük eğitim görmüş olanlardır (TÜSES a.ss. 72 ve 109).

Türkiye'de "dinsel kimlik arayışı"nın, eğitim görmüş olanlar arasında daha belirgin olduğu, RP'nin de genellikle eğitim düzeyi düşük kitlelerden destek gördüğü anlaşılıyor. Eğitim düzeyi ile gelir düzeyi arasında da bir bağlantı olduğu bilindiğinden, yukarıdaki ilişkinin, ne ölçüde "gelir", hangi ölçüde "eğitim" faktörüyle açıklanabileceği kesin olarak bilinmemektedir. Devlet tarafından parasız olarak tüm kesimlere sağlanacak sekiz yıllık temel eğitimin bu konuda etkili olabileceği düşünülebilir.

Yukarıdaki bulgular, Türkiye'deki insanların din konusundaki eğilimlerinin, siyasi tartışmaların odağında yer alan görüşlere ne kadar az yansıdığını göstermek bakımından önemlidir.

Siyasi partiler ve çevrelerindeki aydınlar arasındaki tartışmalar, gerçek Türkiye toplumundan çok, düşüncelerde üretilmiş varsayımlara dayanan soyut bir topluma dayandırılmaktadır.

Daha önceki araştırma bulgularını destekleyen yukarıdaki tabloda, parti tabanlarında "şeriat yanlısı" ve "karşıtı" olanların şaşırtıcı bir biçimde dağılmış oldukları görülmektedir. RP yandaşları arasında, yaklaşık 1/4 oranında, "şeriat düzenine karşı" olanların bulunması, buna karşılık, "şeriat düzeni yanlısı" olanların, ANAPT'ta %16.1, DYP'de %14.9, DSP'de %8.3 (MHP %31.1, HADEP %22.4) oranlarında bulunması ilginçtir. DYP tabanında "şeriat karşıtı" olanların %71.7 oranında bulunması ise düşündürücüdür.

RP yandaşlarından "şeriat isteyenlerin", bunu, "ilkesel" ve "araçsal" nedenlerle açıklayanların oranı bilinmemektedir. Bu konuda "şeriat isteyen" tüm kitledeki oranlar uygulandığında, Türkiye'de seçmenlerin %10'dan daha az bir bölümünün "müslümanlığın gereği" gibi "ilkesel" nedenlerle RP'ni desteklemiş olabilecekleri tahmin edilebilir.

Yukarıdaki bulgular, Türkiye'de dinsel kimlik arayışının boyutları ve RP'nin böyle bir akımı temsil ettiği konusunda yerleşmiş görüşlerin, gerçeklerle bağdaşmadığını göstermektedir. RP de, diğer partiler gibi, bir "sistem partisi" olarak algılanmakta, "şeriat yanlısı" olan kitleleri temsil bakımından tekeli bir konumda görünmemektedir.

Siyasi partilerin bu konuda çok şematik davrandıkları, toplumun gerçek eğilimlerini yeterince irdilemeden siyasi tvır aldıkları anlaşılmaktadır.

Bu, Türkiye'de "dinsel kimlik" konusunda bir arayış bulunmadığını değil, siyasi partilerin ve çevrelerindeki kadroların bu konuyu algılamadaki yetersizliğini göstermektedir.

Bunun başka bir göstergesi, Türkiye'de dinsel görüşlerin monolitik bir yapıda olduğu, bu yapıyı RP'nin temsil ettiği ve RP tabanının da, tümüyle, aynı çizgide olduğu biçiminde özetlenecek basitleştirmiş şemanın benimsenmesidir. Yukarıdaki veriler bunun gerçekte ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.

Müslümanların, Türkiye'de dağıldıkları mezheplerle ilgili ayrıntılı bir araştırma, bu tartışmaya açıklık getirebilir Sünni mezhebindeki değişik tarikatların siyasal eğilimleri konusundaki gözlemler böyle bir değerlendirme için anlamlı ipuçları vermektedir

Toplumun büyük bir kesimini oluşturan "Alevi"lerin konumu ise tamamen farklıdır. Mart-Nisan 1996 TÜSES araştırmasında, "Alevi"lerin siyasi partilere dağılışı şöyledir:

Alevi (%)	
CHP	34.4
DYP	16.1
DSP	11.8
ANAP	8.6
RP	3.2

HADEP 3.2
MHP 0.0

Bu dağılımın genel ortalamalarından ne kadar farklı olduğu açıktır. Bunun, başka göstergeleri de vardır. Örneğin, "Alevi deneklerin %51.6'sı kendilerini "Solcu" olarak tanımlamaktadır "Alevi"ler arasında kendilerine "Sağcı" diyenler ise sadece %9.7'dir. Yine, "Alevi"lerin %86.0'sı "Şeriat düzenine karşı" olduklarını söylemektedir. Bu soruya "Evet" yanıtı veren "Alevi"ler %4.3 oranındadır.

Refah Partisi de böyle davranmaktadır. Aslında RP, kendisine diğer partilerin affettiği gibi, homojen bir grubu temsil etmekten çok, hem tabanında, hem de kadrolarında, değişik kitleleri ve eğilimleri biraraya getiren bir koalisyonudur. Bir tarafta, sermayenin belli bir grubu tarafından desteklenen RP⁸, "büyük kentlerde kent yoksullarını, İç Anadolu'da Sünni muhafazakarlığı, Güneydoğu Anadolu'da kürtlerin bir bölümünü temsil etmekte"⁹ laik kesime tepki gösteren, islama duyarlı yönetici-tekniç kadroları da içinde barındırmaktadır. Örneğin, Refah Partisi'ne 1995'te oy vermiş seçmenlerin %5.3'ü, bunu, "denemek" için yaptıklarını söylemişlerdir Partinin seçimlerden sonra yapılan Kongresi'nde, böyle bir koalisyona yönelme ve bir kitle partisi olma kaygısı ağır basıyordu. Bu koalisyonu birarada tutmak, muhalefette iken mümkün olabiliyordu. Ancak, REFAHYOL hükümetinin kurulmasıyla, RP'nin rantları paylaşma kaygısından başka bir projesi olmayan bir sistem partisi olduğu anlaşıldı. Ayrıca, tabanının önemli bir kesimine ters görünecek uygulamalar yaptı. Dış politikadaki tercihler bunun bir örneğidir. Türkiye'nin "islam ülkelerine benzemesini" arzulayanlar, "Şeriat yanlısı" kesimin sadece %13.8'idir; %30'u, Türkiye'nin Gelişmiş Batı ülkelerine benzemesini" istemekte, kalanı "Hiçbirine" (%25.8) demekte, ya da yanıt vermemektedir(%30.4). Aynı şekilde, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasını isteyenler", "şeriat yanlısı" olanların, %33.7'sini oluşturmaktadır (TÜSES b. ss. 77-85), iktidar döneminin sonlarına doğru, RP, "islamcı" militan kadrolarının denetimine geçmiş ve bir "kitle partisi" lma niyetinden vazgeçmiştir. Bu niteliğiyle, RP desteğinin nasıl gelişeceği, RP kadar, diğer partilerin yapacaklarına bağlıdır. Sonuçta, Refah Partisi, Türkiye'de "dinsel kimlik" arayışının sözcüsü olmaktan çok, islami duyarlılıktan yararlanan ve girişimleriyle rejim sınırlarını zorlayan bir harekettir. Dünya'da, siyasi islamın bir toplum projesi yoktur. Türkiye kısa iktidar döneminde RP'nin de böyle bir projesi olmadığı, ub niteliğiyle diğer partilere benzediği ortaya çıkmıştır.

Diğer partilerin "dinsel kimlik" arayışı konusundaki tutumları, ikircikli, çelişkili ve oportünisttir. Bu konuda, özellikle ANAP tabanında, bir koalisyon bulunduğu, bunun, Özal'dan kalma bir yaklaşımla, yönetici kadrolara da yansıdığı bilinmektedir. Yılmaz'ın başkanlık döneminde, "farklı eğilimlerin birarada yaşaması" ilkesinin sıkıntı yarattığı, bu

sıkıntıların, özellikle sekiz yıllık zorunlu eğitim tartışmalarında açığa çıktığı görülüyor.

DSP, dinsel kesimin eğilimlerine duyarlı, CHP ise katı bir "laiklik" söylemi ile tartışmaya katılıyorlar. Tartışmalarda egemen etken, toplumun eğilimlerini yansıtmak değil, Refah Partisinin uygulamalarına (ve bu partinin islami kesiminin tem temsilcisi olduğu varsayımına dayanan) karşı çıkmaktır. "Laiklik" konusundaki tartışma, bir boyutuyla, bir yanda, 1930 öncesinde, laikliğin bir alternatif inanç sistemi olarak anlaşıldığı dönemin Türkiye'sinde yaşadığımız varsayımından hareket eden "dinsel kimlik arayışı" savunucuları ve "siyasal dinciler", diğer tarafta da, laikliği, 1930 öncesi noktasında savunan çevreler arasındaki diyalogudur 28 Şubat 1997'deki Milli Güvenlik Kurulu toplantısından sonra bu konuda, Türkiye'nin nesnel koşullarından kaynaklanan gerçeklere dayanan bir tartışma yapmak daha da güç bir hale gelmiştir

4. Etnik Kimlik Arayışı Konusu

Toplumsal, siyasal ve ekonomik boyutlarıyla, Türkiye'nin en önemli sorunu, kuşkusuz, "Kürt sorunu"dur. Bu sorunun sistem içinde "etnik kimlik arayışı" ötesinde boyutları vardır. Bu niteliği ve yaşattığı büyük gerilimler nedeniyle, "Kürt sorunu"nun nesnel verilere dayanılarak, serinkanlı bir biçimde tartışılmasına olanak verecek bir ortam yoktur.

Konuyu, "etnik kimlik" boyutu ile ele alabilmek için, TÜSES araştırmalarından bazı bulguları sunmakta yarar vardır.

Mart-Nisan 1996 Araştırmasında, "Kendilerini Kürt olarak tanımlayan" deneklerin nitelikleri şunlardır:

- (i) Kürtlerin %42.4'ü kentsel, %57.6'sı kırsal alanlarda yaşamaktadır.
- (ii) %39.4'ü "hiçbir okul bitirmemiş", %42.4'ü "ilkokul", %16.5'i "orta-lise" ve %1.7'si "yüksek okul" bitirmemiştir.
- (iii) %21.2'si kendilerini "Solcu", %24.2'si "Sağcı" olarak tanımlamakta, %35.6'sı ise kendilerini bu bağlamda nitelendirmek istememektedir. "Solcu" oranı Türkiye ortalamasının (%15.5) üstünde, "Sağcı" oranı ise altındadır. (%44.3)
- (iv) "Politikacılara ve yöneticilere güvenmeyen" "Kürtler" (%67.1) Türkiye ortalamasının (%57.4) üstündedir.
- (v) %35.2'si, "Şeriat düzeni" yanlısı, %47.5'i ise "karşısında"dır. (Türkiye ortalaması %27.7, %58.1)
- (vi) "Şimdi seçim yapılırsa hangi partiye oy verirdiniz?" sorusuna, %29.7 RP, %17.4 HADEP, % 10.2 ANAP, % 8.5 DYP, % 5.5 DYP, %3.8 CHP yanıtı vermişlerdir.

Bu bulgular, Araştırmadaki ilgili soruyu yanıtlarken, kendilerini "Kürt" olarak tanımlayan

deneklerin durumunu yansıtmaktadır. Kimliğini açıklamak istemeyenlerin çok olduğu, toplam içindeki oranlardan anlaşılmaktadır. Anket, Türkiye ölçeğinde yapıldığı için, yalnız Güneydoğu Anadolu'da değil, tüm Türkiye'deki "Kürtleri" kapsamaktadır. Örneğin, aralarında, büyük kentlerde yaşayan "mavi yakalı" işçi olarak çalışan önemli bir kesim vardır.

TÜSES Araştırmalarının konu ile ilgili sınırlı bilgilerden hareketle, "Kürtler"de "etnik kimlik arayışı" üzerinde analiz yapmak anlamsız olur. Ancak, yukarıdaki bulgulardan ortaya çıkan "Kürt" profilinin, pek de homojen bir kitle izlenimi vermediği söylenebilir.¹⁰

"Sağ-Sol", "Şeriaten yana-karşı", "RP-HADEP" arasında bölünmüş bir iktel ile karşı karşıya bulunuyoruz. Buna, "kentli-Köylü" boyutu da eklenebilir. Bunlar yanında, "Kürtler" in en önemli ortak özelliği, "Siyasetçilere-yöneticilere" güvensizliğin çok belirgin olmasıdır. Yani, siyasal sisteme, Türkiye'nin ortalama insanından daha fazla güvensizlik duyan bir kitle karşısındayız.

"Kürt sorunu" ile ilgili "niteliksel" bir değerlendirme, TÜSES'in 1995 Araştırması kapsamında, özel olarak seçilmiş bir kesitle (Aleviler, Kürtler, İşçi-Memur, Üniversite öğrencisi gençler, Kadınlar) yapılan "Odak Grup Toplantıları" biçiminde yapılmıştır. (TÜSES a ss. 253-272). Ele alınan diğer konularla birlikte, "Kürt Sorunu" nun da yer aldığı toplantılarda, değişik kesimlerin, sorunun niteliği ve çözüm yolları konusundaki görüşleri tartışılmıştır.

"Kürt Sorununun Niteliği" ile ilgili görüşler şunlardır:

(i) "Kürt sorunu vardır" diyenler :

Katılanlar arasında "Sol" eğilimler, "Kürt"ler ve "Alevi"lerden bir bölümü, "Kürt sorunu" olduğu görüşünü savunmuşlardır. Sorunun niteliği ile ilgili saptamalar, bunun bir "insan hakları sorunu" olduğu görüşünden "tarih içinde horlanmış olan Kürtler kendi kadrlerine sahip olmaktadır" noktasına kadar giden bir yelpaze oluşturmuştur. İstanbul'a yakında göçetmiş olan Kürtler son grupta yer almaktadır. Genellikle, PKK ile "Kürt Sorunun" nun özdeşleştirilemeyeceği savunulmuştur:

(ii) "Kürt sorunu değil, Güneydoğu sorunu vardır." diyenler:

Her grupta, "Kürt sorunu vardır" diyenlerden az olmakla birlikte, bunun, aslında, "Güneydoğu bölgesindeki halkın yoksulluk sorunu" olduğunu söyleyenler vardır. Bunlar arasında "uzun süredir İstanbul'da yaşayan Kürtlerin bulunması ilginçtir. Bu görüşte olanlar, ekonomik ve toplumsal bakımdan ihmal edilmişlik üzerinde durmakta, Türkiye'nin "bölünmesi" konusunda endişe duymaktadırlar.

(iii) "Kürt sorunu değil, PKK ve terör sorunu vardır" diyenler:

"İşçi-Memur" ve "Kadın" gruplarındaki az sayıda kişi tarafından dile getirilen bu

görüş, "Türkiye'nin bölünmesini isteyen yabancı ülkelerin PKK'yı yaratması", "PKK'nın Ermeni örgütü ASALA'nın devamı olduğu", "Türkiye sermayesinin, dış destekle yarattığı, yapay bir sorun olduğu", "Güneydoğu'daki yoksulluğun ve ce-
haletin kışkırtmaya elverişli olduğu" gibi noktaları vurgulamıştır.

Bu görüşü savunanların arasında "Doğu-Güneydoğu kökenli olup, uzun yıllar önce İstanbul'a göçmüş olanlar ve sosyal demokrat partilere yakınlık duyan kim-
seler vardır. Bu grup, ayrıca, medyadan en çok etkilenenleri içermektedir.

"Sorunun Çözüm Yolları" ile ilgili görüşler şunlardır:

- (i) Değişik görüşleri savunan kişilerin üzerinde birleştiği, ortak nokta, şudur: Mevcut partiler, bu konuda birşey yapamaz; demokratikleşme ve örgütlü mücadele önemlidir; devletin bugünkü politikası değişmeli, savaş durmalıdır.
- (ii) Çözüme ilişkin öneriler; "Kürtlere özgürlük tanımak", "Anayasa'da Kürt kimliği tanımak"; "Türkiye'nin ekonomi ve demokratikleşme sorunlarını çözmek ve Kürt sorununun çözümüne ortam hazırlamak"; "bölgenin ekonomik sorunlarını çözmek, büyük kentlere göz olanaklarını azaltmak", "Devletin geri adım atarak siyasi bir çözümün yolunu açması" gibi noktalarda toplanmıştır. Küçük bir grup, "Sistem değişmeli ki Kürtler kendi kaderlerini kendileri tayin edebilsin. Kimse, Kürtlere hangi hakların verileceğini söyleyemez. Bu hakları onlar kendileri mücadele ederek alacaklardır" demiştir.

Yukarıdaki tablodan, Kürt sorunu ile ilgili olarak, Türkiye'de süren tartışmanın değişik yönleri ortaya çıkmaktadır.

Konunun, "Etnik kimlik arama" boyutu ile ilgili olarak şu saptamalar yapılabilir:

- (i) Gerek Türkiye'de, Gerek Güneydoğu Anadolu'da, durumdan rahatsız olan, acak bunun çözümü konusunda, uygulanan politikalara, partilere ve siyasi partilere güvensizlik duyan bir kitle vardır.
- (ii) Bu kitle, konuyu tanımlama ve çözüm önerileri bakımından homojen bir grup değildir. En ilginç nokta, Güneydoğu'dan büyük kentlere göçen kitle içinde, ekiden göçetmiş olanlarla, yakında göçetmişler arasındaki büyük farklılıktır. Güneydoğu'da yaşayan Kürtlerin eğilimleri konusunda bilgi yoktur. Konu incelendiğinde, "sorunun niteliği ve boyutları" daha iyi anlaşılacaktır.

Türkiye'de her bakımdan yaşamsal olan bu sorunun, nesnel olarak tartışma ortamı bulunmadığı ve ülkenin, bu noktada tıkanmış olduğu; siyasi partilerin ve yöneticilerin sorunu çözebilmesine olan güvensizliğin, tüm toplum kesimlerince paylaşılan ortak bir görüş olduğu anlaşılmaktadır.

IV. SONUÇ

Bugün, Türkiye, dünyadaki değişmelerin marjında seyreden ve toplumdaki beklentilerin

gerisinde kalan, ekonomik düzeni ve toplumun değişme dinamiklerine ayak uyduramıyan, siyasal düzeni ile, büyük bir bunalım içindedir. Bunalımın en somut göstergesi, siyasi partilere ve sisteme güvensizliğin yaygın olması ve giderek derinleşmesidir Çünkü, siyasi partilerin ve yönetici kadroların yön verdiği biçimiyle, siyasal sistem şöyle bir görüntü veriyor :

- (i) Dünyadaki ekonomik değişimleri izleyip, değişen dünya koşullarında Türkiye'nin konumunu mümkün olan en iyi noktaya getirecek stratejiler oluşturma ve bunları topluma benimsetme yerine, böyle bir perspektiften yoksun, içe dönük, kolaycı politikaları tercih etmektedirler. Bunun sonucu olarak, Türkiye, değişen dünya koşullarına edilgin bir biçimde katlanmak durumunda kalmakta, toplumda gerçekçi olmayan bir biçimde, beklenti düzeyinin yüksek tutulması ise, güven bunalımına dönüşmektedir.

Bugünkü dünya düzeni içinde ülke çıkarlarını gözetecek uyum politikalarının uygulanması güçtür. Ancak, dinamik yapısı ile, Türkiye ekonomisinin, dünyanın başarılı ülkeleri arasında yer alması mümkündür. Yeter ki bunun gerekleri topluma anlatılabilsin ve insanlardan beklenenler, onların beklentilerinin dengelenmesine dayanan gerçekçi bir "toplum projesi" oluşturulsun. Böyle bir projenin sağ ve sol seçenekleri olabilir. Siyasi partilerden hiçbirinin bu tür bir projesi yoktur. Bunalımın temelinde bu olgu yatmaktadır.

Bu satırların yazarı günümüzde ortaya çıkan "kimlik arayışları"nda, başlıca nedenlerin (i) küreselleşmenin, aynı zamanda, bir marjinalleştirme süreci olması (ii) "ulus-devlet"lerin ekonomik toplumsal kalkınmayı başaramaması, böylelikle toplumdaki "bütünleşme" işlevini yerine getirememesi olduğunu düşünenlerin görüşlerini paylaşmaktadır. Türkiye'de de, dinsel ve etnik kimlik arayışlarının kökünde bu vardır. Ancak, siyasi partilerin, her iki konudaki yaklaşımlarının, sorunların bugünkü boyutlara ulaşmasında özel bir katkısı olduğu da kuşkusuzdur.

- (ii) Türkiye'de, din ve inanç özgürlüğü alanında bir sorun bulunduğu apaçıktır. Bu sorunun oluşmasında "siyasal dinci" kesimin büyük rolü vardır. Ancak, sorunun nesnel toplumsal boyutlarını irdelemek yerine, tüm davranışlarını "siyasal dinci"lerin davranışlarına endekslemiş tepkisel yaklaşımların da bunda payı olmadığı söylenemez. Talihsiz (belki de tarihli) REFAHYOL hükümeti deneyimi ve 28 Şubat 1997'de somutlaşan asker müdahalesi, konuyu büsbütün karmaşık bir hale getirmiştir. Anlaşılan, bir süre bu konuda, demokratik ortamda sağlıklı bir tartışma yapma olanağı bulamayacaktır.

- (iii) "Kürt sorunu", toplumsal ve ekonomik boyutlarıyla, son on yıllarda, Türkiye'yi de-

Bugün, Türkiye'de, siyasetin dışında, sorunları tartışma ve çözümler tasarlama bakımından zengin bir birikim vardır. Siyaset bunlara yabancı kalmaktadır. Yani, "siyaset, toplumun gerisindedir". Neden? Toplumda varolan yaratıcı gücün siyasete yansımaları engelleyen dinamikler nelerdir?" Bunlar, siyaset kültürü bağlamında yanıt aranması gereken sorulardır.

Bu sorulara yanıt ararken, içinde bulunduğumuz bunalımın da analizini yapacağımız açıktır. Türkiye'de, toplumun büyük kesimleri, siyasi partileri ve sistemi sorgulamaktadır. Bu sorgulamanın, toplumda "güç kullanma tekeli"ni elinde bulunduran "devlet"i yönetenlerin "meşruiyeti"ni sorgulama aşamasına gelmekte olduğuna ilişkin göstergeler vardır. "Susurluk" olayı, devletin "güç kullanma tekeli"ni paylaşma eğiliminde olan başka "aktör"lerin vrolduğunu göstermiştir. Toplumda "içselleştirilmiş değerler"in aşınması sonucu, "hukuk" sisteminin çözülmekte olduğuna ilişkin pek çok örnek vardır. Tüm bu göstergeler, Türkiye'nin köklü bir "meşruiyet", yani bir "rejim" bunalımı noktasından uzak olmadığını telkin etmektedir. Sistemi yeni bir meşruiyet tabanına oturtma girişimleri de vardır.¹²

Bunalımdan çıkmak için, Türkiye'deki bilgi ve deneyim birikiminin siyasi arenadaki tartışmalara ışık tutabilmesini sağlayacak bir siyaset yapma anlayışının yerleşmesi; siyasetin, değişik toplum kesimlerinin beklentileri ile kendilerinden beklenenleri içeren projeler çerçevesinde yapılmasını sağlayacak bir sivil toplum ve siyasi parti yapılması; yarışma kurallarının, toplumsal konsensüsü gerçekleştirecek, insanların , değişik kimlikleriyle eşit tutulacağı, çoğulcu bir anayasa düzeni içinde, oluşmasının sağlanması; gerekir. Bunalımdan çıkmak için ödenecek bedel, Türkiye'nin yaratıcı gücünü ortaya çıkarmasındaki başarısına göre, az veya çok olacaktır.

Dipnotlar:

1. KEYDER, Çağlar, Ulusal Kalkınmacılığın İflosu, İstanbul, 1993, s.26
2. BELEK, İlker, Postkapitalist Paradigmalar, İstanbul, 1997, s.31
3. HIRSCH, oachim, Milli Güvenlik Devleti, Birikim Dergisi, Ocak-Şubat 1997, s.78-79
4. RIFKIN, Jeremy, The End of Work, Nw York 1996, s.168-169
5. YILDIZOĞLU, Ergin, Cumhuriyet, 20 Ağustos 1997
6. KEYDER, Çağlar, "Ulusal Kalkınmacılığın Sonu", s35
7. a. ERDER, Necat, TÜZÜN Sezgin, KARDAM, Ahmet, KARDAM, Filiz, Türkiyede Siyasi partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı, İstanbul, 1995.
b.ERDER, Necat, Türkiye'de Siyasi Parti Seçmenlerinin Nitelikleri, Kimlikleri ve Eğilimleri, İstanbul, 1996.

* Seçim sonuçları ile ilgili oranlar, daha anlamlı olduğu için, "geçerli" oylara göre değil, "kayıtlı" seçmenlere göre yapılmıştır.

8. "Yeşil sermaye" diye anılan, islamcı kuruluşlar, dinsel inançtan, sermaye birikimi, işçi çalıştırma ve pazarlama ögesi olarak yararlanmaktadır. Bunlar, "Anadolu Sermayesi" denilen kapitalist oluşumun bir parçasıdır "Dinci"lerden, sistemle bütünleşme eğilimi en yüksek olan bu kesimin bir bölümü MÜSİAD çevresinde örgütlenmiştir. Genellikle RP yanlısıdır. Ancak, "Yeşil Sermaye" genelde daha heterojendir. Bkz. Bulut, Faik, Tarikat Sermayesinin Yükselişi, İstanbul, 1996. Can, Kemal, "Yeşil sermaye" Laikliğe Ne Yaptı? Birikim Dergisi, Temmuz 1997.
9. Çakır, Ruşen, Milliyet Gazetesi, 12 Nisan 1996
10. "Kürtler" ve Kürt Sorunu" ile ilgili nesnel ve kapsamlı bilgi için Bkz. KİRİŞÇİ, Kemal ve WINROW, G.M., Kürt sorunu, İstanbul 1997.
11. Bkz. ÜSTEL, Füsun, Radikal Gazetesi, 17 Aralık 1996.
12. Buna "dinci" kesimden bir örnek verilebilir. Fethullah Gülen'in önderi olduğu, tarikat, Türkçü, ulusçu, modernist ve kapitalist bir devlet anlayışını, Anadolu'daki "folk islamı" ile bağdaştırmak görüşünü savunmaktadır. Bu görüşler ve Türk milliyetçilerine sevimli gelen "emperyal" bir vizyonu, Gülen'in sistem içindeki çevrelerce olumlu karşılanmasına neden olmaktadır. Bunda, Gülen'in Refah Partisinin Arap müslümanlığına karşı, Türk islamının sözcülüğünü yapmasının da etkisi olabilir. Bkz. İNSEL, Ahmet, Birikim Dergisi, Temmuz 1997.